Maria SUBI
(Universitatea de Vest din Timişoara)

„Anatomia femeii ideale" în Roma antică

Abstract: ("The Anatomy of the Ideal Woman" in Ancient Rome) Being always the center of attention, eulogized by poets of all times, the feminine beauty has been differently perceived throughout the ages, since every period had had its own standards or criteria for defining physical perfection. Which were the exact aesthetical norms in ancient Rome? – the answer to this question will be pursued within the pages of the current paper, intended to offer an "anatomy of the ideal woman" as reflected in the works of Latin writers, but also in the plastic arts. Thus, a major requirement has to do with corporeal chromatics which, according to public opinion at the time, must be colored in white-rosy hues, characteristic for the much desired lilies-and-roses mingling complexion: ***rosae*** *fulgent inter sua* ***lilia*** *mixtae* (Ovidius). Natural or feigned through various artificial makeups, this color, varying from *candor* to *rubor,* is accompanied in descriptions by details referring to the proportions of the feminine body, which is characterized by grace, slenderness, and the delicacy of its contours. On the other side, the hairstyle of such a beauty features long hair, loosely falling in rich waves (*crines uberrimi*), curly (*flexi*) and with color streaks – from shiny gold (*aurum coruscans*) to dark crow-like black (*corvina nigredine*). In all this chromatic variance there is a primary color: yellow, expressed through terms like: *aurum, aurĕus, auricŏmus, flavus, flavens, fulvus, crocĕus*. Bodily "candor"[1] and the fair-hair are associated in literary texts with bright eyes (like the stars, *ut sidus*) and a miniature mouth (*oscŭlum*) whose exquisite shape resembles the outline of statuary masterpieces. By accruing a series of such qualities, presented in superlatives, the feminine figure becomes the image of an ineffable beauty, whose perfection cannot be described in words: *Nulla vox est quae formam eius possit comprehendere* (Petronius).

Keywords: feminine beauty, corporeal chromatics, slenderness, hair, eyes, mouth, perfection

Rezumat: Aflată mereu în centrul atenției, cântată de poeții tuturor timpurilor, frumusețea femeii a fost percepută diferit de la o epocă la alta, dat fiind că fiecare perioadă şi-a avut propriile standarde, propriile criterii de apreciere a perfecțiunii fizice. Care sunt aceste canoane estetice în spațiul Romei antice – iată o întrebare ce cată să afle un răspuns în paginile lucrării de față, lucrare menită să ofere o „anatomie a femeii ideale", așa cum se reflectă ea în operele scriitorilor latini, dar și în artele plastice. Astfel, o primă cerință, fundamentală, se referă la cromatismul corporal, care, pentru a corespunde gusturilor vremii, trebuia să fie unul în tonuri alb-trandafirii, definitorii pentru mult râvnitul ten de crini și roze: ***rosae*** *fulgent inter sua* ***lilia*** *mixtae* (Ovidius). Naturală sau obținută prin diverse artificii cosmetice, culoarea aceasta, în nuanțe de *candor* şi *rubor*, se însoțește în descrieri cu detalii referitoare la proporțiile trupului feminin, ce se distinge prin grație, suplețe și gingășia contururilor sale. Pe de altă parte, podoaba capilară a unei atare frumuseți este părul lung, care se răsfiră în cosițe bogate (*crines uberrimi*), ondulate (*flexi*) și felurit nuanțate – de la auriul strălucitor (*aurum coruscans*) la negrul-corb (*corvīna nigrēdĭne*). În toată această varietate cromatică, există însă o culoare pre-dilectă: galbenul, iar termenii emblematici pentru aceasta sunt: *aurum, aurĕus, auricŏmus, flavus, flavens, fulvus, crocĕus*. „Candoarea"[2] pielii şi blondul pletelor se asociază, în textele literare, cu ochii strălucitori (ca stelele, *ut sidus*) și cu gura mică (*oscŭlum*), ce amintește, cu forma sa încântătoare, tiparele unor capodopere statuare. Cumulând un șir de asemenea calități, înfățișate la superlativ, imaginea feminină devine imaginea unei frumuseți desăvârșite, a cărei perfecțiune nu poate fi cuprinsă în limitele graiului omenesc: *Nulla vox est quae formam eius possit comprehendĕre* (Petronius).

Cuvinte-cheie: frumusețe feminină, cromatism corporal, suplețe, păr, ochi, gură, perfecțiune

1. See *candor* "whiteness" (https://www.merriam-webster.com/dictionary/candor).
2. Termenul *candoare* e utilizat, în cuprinsul acestei lucrări, cu sensul cromatic pe care îl avea etimonul său latin: *candor* 'alb strălucitor' (vezi Subi 2013, 196-204).

BDD-A28938 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 23:29:40 UTC)

Aflată mereu în centrul atenției, cântată de poeții tuturor timpurilor, frumusețea femeii a fost percepută diferit de la o epocă la alta, dat fiind că fiecare perioadă și-a avut propriile standarde, propriile criterii de apreciere a perfecțiunii fizice. Care sunt aceste canoane estetice în spațiul Romei antice – iată o întrebare ce cată să afle un răspuns în paginile lucrării de față, lucrare menită să schițeze doar o sumară „anatomie a femeii ideale”[3], așa cum se reflectă ea în operele scriitorilor latini, dar și în artele plastice.

Între cerințele impuse eternului feminin, o primă cerință, fundamentală, se referă la cromatismul corporal, care, pentru a corespunde gusturilor vremii, trebuia să fie de un alb imaculat (Pelletier-Michaud 2007, 103-110; cf. André 1949, 324; Subi 2013, 197-198). Asociat îndeobște cu noțiunea de suavitate, grație și puritate, castitate (Pelletier-Michaud 2007, 109), albul tenului constituia, pentru mentalul antic, o marcă estetică, dar și o marcă socială, culoarea trupului deosebind-o pe femeia de rând, *rubicunda* (Ovidius, *Medicamina faciei*, 13; Martialis, VI, 64, 3), înnegrită de soare în cursul istovitoarelor munci campestre, de femeia elegantă, din înalta societate, care își conserva „candoarea” pielii în interiorul casei sale (André 1949, 324, 401; Pelletier-Michaud 2007, 104-106), iar când ieșea din casă, se proteja cu o umbrelă – *umbella* sau *umbraculum* –, purtată de o sclavă însoțitoare (Lascu 1965, 201).

Puternic valorizat, acest tip de carnație se raportează frecvent, din nevoia de expresivitate, la felurite elemente aparținând universului sensibil, cum sunt argintul, crinul, fildeșul, laptele, marmura, mălinul, nufărul, zăpada etc. (cf. Subi, II, 2015, 95). În consecință, alături de termenii *candor,-ōris* și *candĭdus*(3) ‘alb strălucitor’, se înșiră corespondenții lor figurați: *argentum,-i* și *argentĕus*(3) ‘alb argintiu’; *ebur,-ŏris* și *eborĕus*(3) sau *eburnĕus*(3) ‘alb fildeșiu, ivoríu’; *lac, lactis* și *lactĕus*(3)/ *lactĕŏlus*(3)/ *lactens,-ntis* ‘alb ca laptele’; *lĭgustrum,-i* ‘mălinul’; *līlĭum,-iī* ‘crinul’; *lōtŏs* (*lotus*),*-ī* ‘nufărul’; *marmor,-ŏris* și *marmorĕus*(3) ‘alb ca marmura’; *nix, nivis* și *nivĕus*(3) ‘alb ninsuriu’ etc. Utilizați, în limbajul artistic, pentru descrierea nurilor feminini, ei redau „diverse nuanțe din gama candorii, laolaltă cu ideea de strălucire, finețe, luminozitate, gingășie, delicatețe, farmec etc.” (Subi, II, 2015, 95):

> ***lacteolae*** *[...] puellae* (Catullus LV, 17) „dalbele fete”; ***lactentis*** *[...] papillas* (Catullus, LXIV, 66) „sânii albi ca laptele”; ***niveis*** *[...] diva lacertis* (Vergilius, *Aen*., VIII, 387) „zeița cu brațe albe ca zăpada”; *Nerine Galatea, […]* ***candidior cycnis*** (Vergilius, *B*., VII, 37-38) „Nereidă Galatea, mai albă decât lebedele”; ***Marmorea*** *[...] bracchia* (*Appendix Vergiliana*, *Ciris*, 449) „brațe albe ca marmura”; ***candidos*** *[...] umeros* (Horatius, *Carmina*, I, 13, 9-10) „umeri albi”; *Aurora […]* ***candida*** (Corpus Tibull., I, 3, 93-94) „dalba Auroră”; *pleno teneram* ***candore*** *puellam* (Propertius, II, 25, 42) „o copilă fragedă, de o albeață desăvârșită”; ***niveas*** *[...] manus* (Propertius, III, VI, 14) „mâinile de omăt”; ***eburnea*** *[...] bracchia Sithonia* ***candidiora nive*** (Ovidius, *Amores*, III, VII, 7-8) „brațele ivorii, mai albe decât zăpada tracică”; *pectora vel puris* ***nivibus*** *vel* ***lacte*** *[...]* ***candidiora*** (Ovidius, *Heroides*, XVI, 251-252) „sâni mai albi decât zăpada curată sau decât laptele”; ***eburnea*** *cervix* (Ovidius, *Heroides*, XX, 57) „gâtul ivoríu”; *Tergaque […]* ***eburnea*** (Ovidius, *Met*., X, 592) „spinarea ca de fildeș”; ***Candidior*** *folio* ***nivei*** *Galatea* ***ligustri*** (Ovidius, *Met*., XIII, 789) „Galatea, mai albă decât pe-

3. Sintagmă preluată de la George Călinescu, ce își intitulează un capitol din studiul său consacrat operei lui Mihai Eminescu *Anatomia femeii ideale* (Călinescu 1976, 235).

BDD-A28938 © 2018 „Jozsef Attila” Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 23:29:40 UTC)

tala mălinului ninsuriu"; *Iam mentum, iam cervix, iam manus, iam pedum* ***candor*** *[...]:* ***Parium marmor*** *extinxerat* (Petronius, CXXVI) „Bărbia, grumazul, mâinile şi picioarele alb-strălucitoare […] făcuseră să pălească marmura de Paros"; ***Loto candidior*** *puella* ***cycno****,/* ***Argento, nive, lilio, ligustro*** (Martialis, I, 115, 2-3) „o copilă mai albă decât nufărul sau lebăda, decât argintul sau zăpada, decât crinul sau floarea de mălin" (traduceri M. S.).

Plasticizat prin asemenea referinţe concrete, tenul lilial se însoţeşte însă constant, în portretistica literară, cu roşul (*rubor,-ōris*) – culoare pusă în legătură cu libidoul, cu erosul (Chevalier, Gheerbrant 1995, 172-173; cf. Subi 2016, 59), zeul iubirii, Amor, fiind *purpureus [...] Amor* (Ovidius, *Amores*, II, 1, 38). Asocierea albului virginal cu roşul erotizat exprimă, în termenii poeziei latine, cea dintâi manifestare a dorinţei, întâlnirea virginităţii cu sexualitatea (vezi Pelletier-Michaud 2007, 115-120; cf. Subi 2016, 59): «La rencontre du blanc, la couleur de la virginité et de la pureté des sentiments, avec le rouge, fortement associé à l'érotisme, forme un contraste frappant, qui évoque de façon très parlante l'éveil à la sexualité» (Pelletier-Michaud 2007, 115-116). Tonurile alb-trandafirii conturează, aşadar, un gen de frumuseţe suavă, ce evocă, sugestiv, coloritul şi prospeţimea florală, «la grâce de la fleur autant que sa nuance» (André 1949, 324):

Lilia *non domina sint* ***magis alba*** *mea;/ Ut Maeotica* ***nix minio*** *si certet Hibero,/ Utque* ***rosae*** *puro* ***lacte*** *natant folia* (Propertius, II, 3, 10-12) „Crinii în albul lor pur n-ar fi ca doamna-mi mai albi;/ Cum un maeotic omăt s-ar întrece cu miniu hiberic,/ Cum într-un lapte curat roze-n petale plutesc" (p. 69-71); *cui plurimus* ***ignem****/ Subjecit* ***rubor*** *et calefacta per ora cucurrit./ Indum* ***sanguineo*** *veluti violaverit* ***ostro****/ Si quis* ***ebur****, aut mixta* ***rubent*** *ibi* ***lilia*** *multa/* ***Alba rosa****: tales virgo dabat ore* ***colores*** (Vergilius, *Aen*., XII, 65-69) „Sfiala îi împurpură făptura/ Şi-n-fierbântând-o,-i curge-n mădulare./ Aşa se-ntâmplă dacă fildeş indic/ Cu purpur cineva îl umezeşte;/ Sau când, pe câmpul plin cu crini ca neaua,/ S-amestecă belşug de roşii roze:/ La fel de roşu e şi chipul fetei" (p. 584); ***Erubuit****. „Decet* ***alba*** *quidem* ***pudor*** *ora"* (Ovidius, *Amores*, I, 8, 35) „Fata roşi. «Îţi stă bine sfiala pe faţa ta albă»" (p. 20); *at illi/ Conscia* ***purpureus*** *venit in ora pudor,/ Quale coloratum Tithoni coniuge caelum/* ***Subrubet****, aut sponso visa puella novo;/ Quale* ***rosae*** *fulgent inter sua* ***lilia*** *mixtae […]./ Hic erat aut alicui* ***color*** *ille simillimus horum,/ Et numquam visu pulchrior illa fuit* (Ovidius, *Amores*, II, 5, 33-36, 41-42) „iară dânsei/ I se suise-n obraji purpura vinei ce-avea./ Cerul aşa se roşise-naintea soţiei lui Tithon/ Şi o fecioară la fel, când pe-al ei mire-a văzut,/ Amestecaţi printre crini tot aşa strălucesc trandafirii […];/ Astfel văzui şi la ea preschimbându-şi colorile faţa/ Şi ca atuncea nicicând ea mai frumoasă n-a fost" (p. 39); ***Candida candorem roseo*** *suffusa* ***rubore****/ Ante fuit;* ***niveo*** *lucet in ore* ***rubor*** (Ovidius, *Amores*, III, 3, 5-6) „Trandafirii rumenelii i-nfloreau pe obraji altădată:/ Îi rumenesc şi acum dalbii obraji ca de nea" (p. 62); *Servetur facies ista fruenda mihi./ Serventur vultus ad nostra incendia nati,// Quique subest* ***niveo*** *lenis in ore* ***rubor*** (Ovidius, *Heroides*, XX, 118-120) „Farmecul să ţi-l păstrezi, vreau să mă bucur de el;/ De trăsăturile feţei, de pielea ta albă ca neaua,/ De-mbujoraţii obraji ce-nflăcărează-al meu piept" (p. 146); *Inque puellari corpus* ***candore ruborem****/ Traxerat* (Ovidius, *Met*., X, 594-595) „Albul ei trup de fecioară acuma roşise" (p. 513)[4].

4. Cf. şi: ***Candida*** *contempsi, nisi quae suffusa* ***rubore****/ Vernarent propriis ora serena* ***rosis*** (Maximianus,

BDD-A28938 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 23:29:40 UTC)

Element definitoriu pentru tipul de „beauté idéale” (André 1949, 326; cf. Subi, II, 2015, 91), tip reprodus de autorii antici în paginile lor, mult râvnitul ten de crini şi roze constituia o preocupare majoră pentru frumoasele Romei, mari amatoare de trucuri cosmetice (vezi Pelletier-Michaud 2007, 104-105; cf. Subi 2013, 198): *Scitis et inducta* ***candorem*** *quaerere creta:/* ***Sanguine*** *quae vero non rubet, arte* ***rubet*** (Ovidius, *Ars amandi*, III, 199-200) „Daţi feţei voastre albeaţă cu ceara-adunată-n ştiubeie/ Şi rumeneală-n obraji, dacă din fire n-aveţi” (p. 211). Bun cunoscător al unor asemenea meşteşuguri, poetul sulmonez oferă câteva sfaturi pertinente cu privire la *medicamenta* ***candoris*** *et* ***ruboris*** (Cicero, *Orator*, 79, 1) „sulimanuri de albit şi înroşit faţa”:

> ***Pallida purpureis*** *spargat sua corpora virgis,/ Nigrior ad Pharii confuge piscis opem* (Ovidius, *Ars amandi*, III, 269-270) „Pielea de-i albă, să-i dai prin unsori purpurie culoare;/ Oacheşă, cu alifii de crocodil s-o albeşti” (p. 213); *Dic age, cum teneros somnus dimiserit artus,/* ***Candida*** *quo possint ora nitere modo!* (Ovidius, *Medicamina faciei*, 51-52) „Am să vă-nvăţ cum să daţi feţei voastre o vie albeaţă, / Când risipit vă e-n zori somnul din fragedul trup” (p. 232); *Tempore sint parvo molli licet illita vultu,/ Haerebit toto nullus in ore* ***color*** (Ovidius, *Medicamina faciei*, 97-98) „Numai puţin timp de ungi faţa ta cu-alifia aceasta,/ O vei vedea în curând îmbujorându-se mult” (p. 233).

Dar tot el le recomandă femeilor să ţină secrete artificiile lor, pentru a crea impresia unui colorit natural, căci „mieux vaut laisser croire aux hommes que leur blancheur (*candor*) est naturelle” (Pelletier-Michaud 2007, 105; cf. Subi 2013, 198):

> *Tu quoque dum coleris, nos te dormire putemus; / Aptius a summa conspiciere manu./ Cur mihi nota tuo causa est* ***candoris*** *in ore?/ Claude forem thalami! quid rude prodis opus/ Multa viros nescire decet; pars maxima rerum/ Offendat, si non interiora tegas […]/ Nec nisi summotis forma paranda viris* (Ovidius, *Ars amandi*, III, 225-230) „Lasă-ne dară să credem că dormi câtă vreme-ţi faci dresuri;/ Mândră să ni te arăţi, când cu găteala-ai sfârşit./ Oare de ce să ştiu eu din ce pricini ţi-e faţa ca neaua?/ Timpul cât te dichiseşti să te închizi în iatac./ Nu este bine pe toate să vi le cunoască bărbaţii:/ Multe îi supără chiar, când nu le faci într-ascuns […]:/ Cu sulimanuri, şi voi, daţi când bărbaţii lipsesc” (p. 212).

Natīva vel fucāta, naturală sau artificială, cromatica aceasta facială, în nuanţe de *candor* şi *rubor*, se însoţeşte în descrieri cu alte detalii de ordin fizic. Găsim astfel câteva menţiuni referitoare la proporţiile corpului feminin, ce cată să atragă prin graţie, suplеţe şi finеţea contururilor sale: *dĕcens,-ntis* „bine făcut, armonios, frumos, încântător”; *dēlĭcātus*(3) „delicat, fin, suav”; *dorcas,-ădis* „gazelă”; (fig.) „fată zveltă”; *grăcĭlis*(2) „subţire, suplu”; *mollis,-e* „mlădiu, gingaş”; *tĕner*(3) „fraged, tânăr, delicat”; *grăcĭlĭtās,-ātis* „subţirime, zvelteţe, finеţe”; *subtīlĭtās,-ātis* „subţirime, gingăşie”; *tĕnĕrĭtās,-ātis* „frăgezime, delicateţe” etc. sunt vocabule ce ilustrează aceste însuşiri. Iată o suită de exemple, extrase din limbajul poeziei latine:

Elegiae, I, 89-90) „Nu am pus niciun preţ pe o faţă cu pielea albă, dacă, rumenindu-se, nu înflorea vesel cu trandafirii obrajilor ei” (trad. M. S.).

BDD-A28938 © 2018 „Jozsef Attila” Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 23:29:40 UTC)

Nam faciunt homines plerumque cupidine caeca/ Et tribuunt ea quae non sunt his commoda vere./ Multimodis igitur pravas turpisque videmus/ Esse in deliciis […], nervosa et lignea ***dorcas*** (Lucretius, IV, 1153-1156, 1161) „Patima ochii orbindu-i, adesea închipuie omul,/ Dând însuşiri ce iubita de fapt nicidecum nu le are./ Deci nu odată vedem cum femeia cea strâmbă şi hâdă/ Încă deşteaptă plăceri […], nervoasa, uscata/ E o «gazelă»" (p. 170-171); *Cui cum sit viridissimo nupta flore puella/ Et puella tenellulo* ***delicatior*** *haedo,/ Adservanda nigerrimis diligentius uvis* (Catullus, XVII, 14-16) „El de soţie şi-a luat un drăgălaş bujor de fată,/ Mai fragedă decât un ied, o fată ce-ar fi trebuit/ Păzită de bărbatul ei ca strugurul cel pârguit!" (p. 43); *Manet sub Iove frigido/ Venator* ***tenerae*** *coniugis inmemor,/ Seu visa est catulis cerva fidelibus* (Horatius, *Carmina*, I, I, 25-27) „De frageda soţie uitând, sub cer de iarnă,/ noptează vânătorul când câinii simt vreo ciută" (p. 73); *Dianam* ***tenerae*** *dicite virgines* (Horatius, *Carmina*, I, XXI, 1) „Gingaşe virgini romane, pe Diana s-o cântaţi" (p. 109); *Nec […] cohaere/ Nec* ***tenerum*** *duro cum pede iunge pedem* (Ovidius, *Amores*, I, IV, 43-44) „să-n-apropii […]/ Nici picioruşu-ţi gingaş de grosolanu-i picior" (p. 13); *At facie* ***tenerae*** *laudata saepe puellae,/ Ad vatem, pretium carminis, ipsa venit* (Ovidius, *Amores*, II, I, 33-34) „Dar frumuseţea plăpândă a unei copile de laud,/ Ea va veni la poet să-i mulţumească de cânt" (p. 34); *altera dura est –/ At poterit tacto* ***mollior*** *esse viro* (Ovidius, *Amores*, II, IV, 23-24) „Cealaltă-i ţepoasă:/ Când o voi strânge la piept mai mlădioasă va fi!" (p. 37); *Illa placet gestu numerosaque bracchia ducit// Et* ***tenerum*** *molli torquet ab arte latus* (Ovidius, *Amores*, II, IV, 29-30) „Cealaltă-mi place că-n joc aşa multe mişcări de braţ face,/ Tânăru-i trup mlădiind într-o măsură de danţ" (p. 37); *Longa* ***decens****que fuit – longa* ***decens****que manet* (Ovidius, *Amores*, III, III, 7-8) „Naltă, mlădie a fost; naltă, mlădie-a rămas" (p. 62); *Respice praeterea, post vos quicumque sedebit,/ Ne premat opposito* ***mollia*** *terga genu* (Ovidius, *Ars amandi*, I, 157-158) „La privitorul din spate ia seama să-şi strângă genunchii,/ Gingaşii umeri ai ei să nu-i apese cumva" (p. 165); *At vestrae matres* ***teneras*** *peperere puellas* (Ovidius, *Medicamina faciei*,17) „Dar se născură gingaşe copile din mamele voastre" (p. 231); *Dic age, cum* ***teneros*** *somnus dimiserit artus,/ Candida quo possint ora nitere modo!* (Ovidius, *Medicamina faciei*, 51-52) „Am să vă-nvăţ cum să daţi feţei voastre o vie albeaţă, / Când risipit vă e-n zori somnul din fragedul trup" (p. 232).

Comparaţia – exploatată în limbajul poetic – a femeii cu trestia (*gracilis […] harundo*) sau frunza de plop (*populeas […] comas*) sugerează, de asemenea, fragilitatea şi finețea, calităţi feminine prin excelenţă:

Exanimis artus et membra trementia vidi –/ Ut cum ***populeas*** *ventilat aura* ***comas****,/ Ut leni Zephyro* ***gracilis*** *vibratur* ***harundo*** (Ovidius, *Amores*, I, VII, 53-55) „Ca amorţită-o-văzui, era toată cuprinsă de tremur,/ Cum sub o boare de vânt freamătă frunza la plopi,/ Cum de zefirul molatic tresaltă subţirele trestii" (p. 19).

Proza latină ne oferă, la rândul său, o admirabilă schiţă a unei frumuseţi plăpânde (***delicatam*** *matronam*), pe care o contrapune figurii masiv-groteşti a personajului zoomorf, pentru a o plasticiza apoi printr-o imagine sugestivă (***lacte ac melle confecta*** *membra*):

BDD-A28938 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 23:29:40 UTC)

Sed angebar plane non exili metu reputans, quem ad modum tantis tamque magis cruribus possem ***delicatam*** *matronam inscendere vel tam lucida* ***tam****que* ***tenera*** *et* ***lacte ac melle confecta*** *membra duris ungulis complecti* (Apuleius, *Met*., X, 22) „Dar ceea ce mă chinuia şi mă neliniştea cel mai mult era să ştiu cum aş putea, cu picioarele mele atât de groase şi de lungi, să mă sui pe o femeie aşa de delicată, sau să strâng cu nişte copite aşa de tari, membre atât de diafane şi de moi încât le-ai fi crezut plămădite din lapte şi din miere" (p. 174).

Acelaşi autor realizează o remarcabilă sinteză a multiplelor farmece feminine, într-un portret încântător, consacrat zeiţei Venus, ale cărei atribute sunt graţia, splendoarea divină a carnaţiei, perfecţiunea formelor, liniile voluptuoase ale trupului, mişcările suave şi mlădioase etc.:

Super has introcessit alia, visendo ***decore*** *praepollens,* ***gratia coloris ambrosei*** *designans Venerem, qualis fuit Venus, cum fuit virgo, nudo et intecto corpore* ***perfectam formositatem*** *professa, nisi quod tenui pallio bombycino inumbrabat* ***spectabilem*** *pubem. Quam quidem laciniam curiosulus ventus satis amanter nunc lasciviens reflabat, ut dimota pateret flos aetatulae, nunc luxurians aspirabat, ut adhaerens pressule* ***membrorum voluptatem*** *graphice liniaret* (Apuleius, *Met*., X, 31) „Apoi apăru o a treia, de o frumuseţe răpitoare. Graţia-i fără pereche şi via strălucire a divinilor ei obraji o arăta a fi Venus, aşa cum trebuie să fi fost când era fecioară. Corpul gol şi fără nici un voal permitea să i se vadă desăvârşita frumuseţe a formelor, cu excepţia fermecătorului ei sex, pe care-i umbrea un văl diafan de mătase. Zefirul, din cale-afară de curios, suflând cu dragoste, în nebuna lui zburdălnicie, când umfla şi îndepărta vălul, lăsând să se vadă floarea castităţii, când cu o suflare mai puternică îl lăsa în jos şi-i lipea strâns pe trupul zeiţei, făcând să-i iasă perfect în relief fermecătoarele rotunjimi ale membrelor" (p. 180); *Iam tibiae multiforabiles cantus Lydios dulciter consonant. Quibus spectatorum pectora suae mulcentibus,* ***longe suavior*** *Venus* ***placide*** *commoveri cunctantique lente vestigio et* ***leniter fluctuante*** *spinula et sensim adnutante capite coepit incedere mollique tibiarum sono* ***delicatis*** *respondere* ***gestibus*** *et nunc mite conniventibus nunc acre comminantibus gestire pupulis et nonnumquam saltare solis oculis* (Apuleius, *Met*., X, 32) „După aceea, flautele cu mai multe găuri începură să cânte duios arii lidiene, care umplură de plăcere inimile spectatorilor, dar încântarea lor deveni şi mai intensă când Venus începu să danseze. Paşii săi erau la început uşori şi şovăielnici, dar legănarea de luntre a spatelui se comunică pe nesimţite capului şi delicatele ei gesturi se mişcau după dulcile şi armonioasele sunete ale flautelor. Ochii ei, pe jumătate închişi, când sunt înecaţi de o dulce bucurie, când sunt plini de foc, ameninţători, şi uneori ea dansa numai din ochi" (p. 181).

Reprezentări ditirambice ale nurilor feminini ne întâmpină şi la poetul din Sulmona, care îşi punctează discursul cu un şir de exclamaţii retorice, menite să marcheze, stilistic, superlativul calităţilor trupeşti:

Ut stetit ante oculos posito velamine nostros,/ In toto nusquam corpore menda fuit./ ***Quos umeros****,* ***quales*** *vidi tetigique* ***lacertos****!/* ***Forma papillarum quam*** *fuit apta premi!/* ***Quam castigato planus*** *sub* ***pectore venter****!/* ***Quantum*** *et* ***quale latus****!* ***quam iuvenale femur****!/ Singula quid referam?* ***nil non laudabile*** *vidi*

BDD-A28938 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 23:29:40 UTC)

(Ovidius, *Amores*, I, V, 17-24) „Când răsări dintre văluri în faţa privirilor mele,/ N-aveai, pe tot trupul ei, unde să afli cusur./ Ce mi-a fost dat să privesc şi s-ating, o! ce umeri, ce braţe!/ Pieptul aşa de frumos parc-aştepta mângâieri!/ Pântecul neted, întins sub a sânilor plină-arcuire,/ Mijlocul încântător, coapsele ei tinereşti!/ Ce să le-nşir eu în parte, că toate erau o minune!" (p. 15).

Dar un corp bine proporţionat şi atrăgător nu înseamnă, în mentalul antic, o siluetă filiformă, anorectică, după tiparele contemporane. Prin urmare, Maximianus, un poet elegiac din secolul al VI-lea e.n., face distincţie între ***gracilis*** şi ***macra*** *puella* şi îşi exprimă dorinţa de a avea o iubită cu forme seducătoare, una care „nu-i subțire, cimplinită,/ Încât ai ce strânge-n brațe – numai bună de iubită" (Eminescu [2001], 177):

Quaerebam ***gracilem****, sed quae non macra fuisset:/ Carnis ad officium carnea membra placent./ Sit quod in amplexu delectet stringere corpus,/ Ne laedant pressum quaelibet ossa latus* (*Elegiae*, I, 85-88) „Îmi doream o fată zveltă, dar care să nu fie slabă: un trup împlinit e plăcut pentru ale trupului cerințe. Să fie un corp pe care să-ți placă să-l strângi în brațe și oasele lui să nu te împungă în coaste, când îl îmbrățișezi" (trad. M. S.).

În termeni asemănători, este elogiată constituția unei tinere fete într-o piesă a lui Terentius, ce recurge, în prezentarea sa, la stilul eliptic, propriu limbii vorbite:

Parmeno*. Quid tua istaec?* ***Chaerea****. Nova figura oris.* ***Parmeno****. Papae./* ***Chaerea****. Color veru', corpu' solidum et suci plenum.* ***Parmeno****. Anni?* ***Chaerea****. Anni? sedecim./* ***Parmeno****. Flos ipse* (*Eunuchus*, 317-319) **Parmeno** „A ta cum este?" **Chaerea** „De-o rară frumusețe." **Parmeno** „Ha!" **Chaerea** „Culoarea, trupul – minunate." **Parmeno** „Ce vârstă?" **Chaerea** „Șaisprezece ani." **Parmeno** „E ca o floare" (1, p. 128-129).

Portretizarea unei astfel de *virgo*, cu un fizic robust şi plin de forţă (*corpu' solidum et suci plenum*) se raportează antitetic la imaginea – dezagreabilă, din punctul de vedere al personajului masculin – a unor fete slabe, subnutrite, subţiri ca trestia (*iunceas*):

Haud simili' virgost virginum nostrarum, quas matres student/ Demissis umeris esse, vincto pectore, ut ***gracilae*** *sient./ Siquaest habitior paullo pugilem esse aiunt, deducunt cibum:/ Tam etsi bonast natura, reddunt curatura iunceas* (*Eunuchus*, 313-316) „E-o fată nu ca ale noastre, a' căror mame le coboară/ Anume umerii, şi pieptul li-l strâng, să pară cât mai zvelte;/ Pe trupeşă-o numesc atletă, încep să-i dea pe sponci mâncare,/ Şi cât de bună-i e plămada, curând ca trestia se face" (1, p. 128).

Distincţia dintre zvelteţe şi slăbiciunea de tip „piele şi os" (*gracilitas* şi *macies*) îl preocupă şi pe Ovidius, care oferă îndrăgostiţilor câteva recomandări în ce priveşte minimalizarea, mascarea sau accentuarea unor defecte ale etern femininului – sfaturi menite fie să cosmetizeze imaginea persoanei iubite, fie să servească drept remedii iubirii (*remedia amoris*):

BDD-A28938 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 23:29:40 UTC)

*it **gracilis**, macie quae male viva sua est;/ Dic habilem, quaecumque brevis, quae turgida, plenam,/ Et lateat vitium proximitate boni* (*Ars amandi*, II, 660-662) „Piele şi os dacă e, trasă, să-i zici, prin inel./ Este bondoacă? Vioaie-i vei spune; de-i grasă, – voinică;/ Astfel la orice cusur dă nume bun, potrivit" (p. 202); *Quae **nimium gracilis**, pleno velamina filo/ Sumat, et ex umeris laxus amictus eat* (*Ars amandi*, III, 267-268) „De eşti slăbuţă, ţesuturi mai groase îmbracă pe tine,/ Iar peste umerii tăi mantie largă s-arunci" (p. 213); *Qua potes, in peius dotes deflecte puellae,/ Iudiciumque brevi limite falle tuum./ Turgida, si plena est, si fusca est, nigra vocetur:/ In **gracili** macies crimen habere potest* (*Remedia amoris*, 325-328) „Scade cât poţi însuşirile fetei: uşor treci hotarul/ Dintre ce-i bine şi rău ca judecata să-nşeli./ Dacă-i plinuţă, să-i spui burduhoasă, de-i oacheşă,-arapcă/ Iar de-i subţire la trup, spune-i că-i piele şi os" (p. 246).

Părăsind hotarele literaturii artistice, întâlnim mențiuni referitoare la *muliebrem **gracilitatem*** într-un tratat de specialitate, cum este cel al lui Vitruvius (sec. I î.e.n.), care stabileşte interesante asociaţii între diversele stiluri arhitectonice şi forţa virilă (*virilis corporis proportionem et firmitatem et venustatem in aedificiis praestare coepit*), respectiv zvelteţea şi graţia feminină (*ad muliebrem transtulerunt **gracilitatem***, *virginalis habet **gracilitatis** imitationem*):

*Ita dorica columna virilis corporis proportionem et firmitatem et venustatem in aedificiis praestare coepit. Item postea Dianae constituere aedem, quaerentes novi generis speciem isdem vestigiis ad muliebrem transtulerunt **gracilitatem** […]. Ita duobus discriminibus columnarum inventionem, unam virili sine ornatu nudam speciem alteram muliebri* (*De Architectura*, IV, 1, 6-7) „Astfel începu coloana dorică a înfăţişa în clădiri proporţia corpului bărbătesc şi tăria şi frumuseţea lui. Tot aşa, mai târziu, când au hotărât să ridice un templu Dianei, căutând o înfăţişare nouă, au luat în ajutor tot urma piciorului şi, măsurând-o, au raportat-o la înălţime, de data aceasta însă după zvelteţea femeiască [...]. Astfel creară ei două feluri de coloane: una cu înfăţişare virilă, nudă şi fără ornamente; alta, zveltă, cu proporţii şi podoabe femeieşti" (p. 155); *Tertium vero, quod Corinthium dicitur, virginalis habet **gracilitatis** imitationem, quod virgines propter aetatis **teneritatem gracilioribus** membris figuratae effectus recipiunt in ornatu venustiores* (*De Architectura*, IV, 1, 8) „Cât despre al treilea ordin, zis «corintian», el imită graţia unei fecioare, deoarece datorită frăgezimii vârstei fecioarele au membrele mai delicate, iar podoabele puse pe ele au mai mult efect" (p. 156).

Indicii preţioase în legătură cu acest subiect aflăm însă, mai cu seamă, în reprezentările sculpturale ale zeiţelor, sculpturi ce reflectă concepţia antichităţii greco-romane cu privire la tiparele de frumuseţe feminină: aici poate fi amintită, bunăoară, celebra statuie a Dianei cu ciuta, pe care Alexandru Odobescu o comentează *in extenso*, în falsul său tratat de vânătoare. Erudită şi inspirată deopotrivă, descrierea sa înregistrează, dincolo de coafură şi detaliile vestimentare, silueta mlădie, supleţea, agilitatea, graţia, eleganţa şi fineţea splendidei figuri marmoreene – trăsături ce pot fi raportate la *muliebrem **gracilitatem***:

BDD-A28938 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 23:29:40 UTC)

„A fost, fără îndoială, un vânător inspirat şi a ştiut să mânuiască bine arcul şi săgeţile artistul sub a cărui daltă *s-a mlădiat* statuia Dianei de la Luvru, acea mândră şi *sprintenă* fecioară de marmură, care s-avântă, *ageră şi uşoară*, sub creţurile dese ale tunicei ei spartane, scurtă în poale şi larg despicată la umeri. O *mişcare vie şi graţioasă a grumazului* a înălţat capu-i cu perii sumeşi la ceafă în corimb, şi pe fruntea-i, coronată cu o îngustă diademă, se strecoară ca un prepus de mânie. Peplul îi înfăşoară, ca un brâu, *talia zveltă*, şi cutele văşmântului ascund *sânu-i fecioresc*; dar braţele-i goale, unul se încovoaie în sus, ca să scoată o săgeată din cucura de pe umeri; cellalt se reazemă pe creştetul cornut al ciutei. Ce neastâmpăr va fi făcând pe zeiţă să calce aşa iute pământul, sub crepidele-i împletite pe picior ca opincile plăieşilor noştri? Pe cine ameninţă ea cu darda împenată ce ea atinge cu *degetele-i delicate*?" (*Pseudo-Kynegetikos*, p. 140-141).

Alături de *gracilitas*, *teneritas* – calităţi ce se regăsesc în această întruchipare în marmură a Dianei, imaginea femeii ideale în Roma antică include, în mod necesar, şi părul lung – *crīnis* (vezi Ernout, Meillet, 2001, 151) –, considerat întotdeauna, indiferent de „fluctuaţiile modei", un ingredient indispensabil al farmecului feminin (vezi Lascu 1965, 211). O deosebită artă (*ars*) era însă necesară în aranjarea bogatelor cosiţe (*crines uberrimi*, cum le numeşte Apuleius, în *Met*., XI, 3), întrucât orice fizionomie reclamă un *genus ornatus* potrivit, care să îi şadă bine: *Nec* ***genus ornātus*** *unum est: quod quamque decebit/ Eligat, et speculum consulat ante suum* (Ovidius, *Ars amandi*, III, 135-136) „Nu-i doar un chip să ţi-l faci; fiecăreia-i poate sta bine/ Una din pieptănături; cearcă oglinda întâi" (p. 209). Marea diversitate de coafuri, confirmată de reprezentările sculpturale ori numismatice ale împărăteselor romane (Lascu 1965, 212), se subsumează deci şi ea ideii de Frumuseţe – *Decor* – , însuşire primordială a eternului feminin:

BDD-A28938 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 23:29:40 UTC)

Illam, quidquid agit, quoquo vestigia movit,/ Componit furtim subsequiturque Decor;/ Seu solvit ***crines****, fusis decet esse* ***capillis****:/ Seu compsit, comptis est veneranda* ***comis*** (Corpus Tibull., III, 8, 7-10) „Tot ce ar face şi-oriunde îşi pune piciorul, Frumseţea/ O însoţeşte mereu şi-o-mpodobeşte pe-ascuns./ Şi-a dezlegat ea cosiţa? cu păr despletit îi stă bine;/ Şi-a pieptănat-o? ea e de adorat cu păr strâns" (p. 145).

Revărsate din belşug pe umeri, pletele unduiesc, se învălurează, ondulate fie de la sine (*ingenio suo*), fie cu ajutorul unui fier încins special (*calamistrum*) şi al unei *ornatrix* – nume dat unei sclave pricepute şi instruite anume pentru coafarea stăpânei sale (Lascu 1965, 211-214):

Crines *ingenio suo flexi per totos se umeros effuderant* (Petronius, *Satyricon*, CXXVI) „Pletele, ondulate natural, i se revărsau din belşug pe umeri" (p. 151); *Iam primum* ***crines*** *uberrimi prolixique et sensim intorti per divina colla passive dispersi molliter defluebant* (Apuleius, *Met*., XI, 3) „Mai întâi avea un păr des şi lung care, puţin inelat şi împrăştiat de o parte şi de alta a divinului ei gât, îi flutura într-o uşoară şi graţioasă neorânduială" (p. 185).

Pe de altă parte, un pasaj mult mai amplu, aparţinând şi el lui Apuleius, elogiază nu doar splendoarea naturală a părului (*nitor nativus*), cu feluritele-i pieptănături, ci şi nenumăratele sale nuanţe – care pot trece de la *aurum coruscans* la *corvina nigredine:*

Vel quid ego de ceteris aio, cum semper mihi unica cura fuerit caput ***capillum****que sedulo et puplice prius intueri et domi postea perfrui sitque iudicii huius apud me certa et statuta ratio, vel <quod…> vel quod praecipua pars ista corporis in aperto et in perspicuo posita prima nostris luminibus occurrit et quod in ceteris membris floridae vestis hilaris color, hoc in capite nitor nativus operatur […]. Quid cum* ***capillis*** *color gratus et nitor splendidus inlucet et contra solis aciem vegetus fulgurat vel placidus renitet aut in contrariam gratiam variat aspectum et nunc aurum coruscans in lenem mellis deprimitur umbram, nunc corvina nigredine caerulus columbarum colli flosculos aemulatur […]? Quid cum frequenti* ***subole*** *spissus cumulat verticem vel prolixa serie porrectus dorsa permanat?* (*Met*., II, 8-9) „Dar de ce-aş vorbi de celelalte calităţi ale ei, când întotdeauna unica mea grijă a fost să privesc şi să admir în lume la o femeie, mai întâi capul şi părul ei, şi după aceea să mă bucur în intimitate de farmecul lor? Motivul serios şi hotărât al acestei preferinţe e chiar faptul că această parte principală a corpului, atât de vizibilă şi de vrednică de luat în seamă, ne izbeşte cea dintâi privirile; apoi, această frumuseţe naturală a părului nu este pentru cap ceea ce o îmbrăcăminte bogată şi strălucitoare este pentru restul corpului? […] Dar ce încântare, când un păr de-o culoare plăcută şi de-o strălucire desăvârşită fulgeră puternic în razele soarelui, sau când, în molcoma lui culoare, dobândeşte cu totul altă frumuseţe după schimbătoarele variaţii ale luminii: unul blond ca aurul, prinzând la rădăcină culoarea uşor întunecată a fagurelui de miere, altul negru ca pana corbului, rivalizând în diversitatea-i de nuanţe cu floricelele azurii de pe guşa porumbelului […]! E o frumuseţe, când, împletit în cosiţe groase, încununează capul, sau când se revarsă pe spate într-o lungă pânză de apă" (p. 27-28).

BDD-A28938 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 23:29:40 UTC)

În toată această varietate cromatică, există însă o culoare pre-dilectă: galbenul, iar termenii emblematici pentru această culoare, menită să sublinieze «la vulnérabilité, l'innocence, la jeunesse» (Pelletier-Michaud 2007, 101-102) sunt: *aurum,-i* „aur", *aureus*(3) „auriu", *auricŏmus*(3) „cu plete aurii", *flavus*(3) şi *flavens,-ntis* „galben, blond", *fulvus*(3) „galben-roşcat", *crocĕus*(3) „galben-şofrăniu, auriu" (vezi André 1949, 326). Este nuanța specifică tipului aheean blond – „type de beauté idéale" (*ibidem*) –, impus de epopeile homerice şi preluat apoi de literatura latină, în spaţiul căreia părul bălai devine predominant**:** semnificativ, în acest sens, este faptul că, la un poet precum Ovidius, de pildă, întâlnim 30 de personaje blonde şi doar 5 brune. Pletele de aur constituie, de altfel, un element definitoriu pentru zeițe sau pentru eroinele mitologice, ca şi pentru iubitele poeţilor (*ibidem*, 326-327)[5]:

> Ariadna: *Non* ***flavo*** *retinens subtilem* ***vertice*** *mitram* (Catullus, 64, 63) „Nu îşi ține panglica subțire pe creştetu-i blond"; ***flava*** *Ceres* (Vergilius, *G*., I, 96) „bălana Ceres"; Dido: ***flaventis****que abscissa* ***comas*** (Vergilius, *Aen*., IV, 590) „şi-a smuls cosițele galbene"; ***flavos*** *Lavinia* ***crinis*** *[…] laniata* (Vergilius, *Aen*., XII, 605-606) „Lavinia îşi smulse pletele blonde"; ***flavis*** *nostra puella* ***comis*** (Corpus Tibull., I, V, 44) „iubita mea, cu păr bălan"; ***Fulva coma*** *est* (Propertius, II, 2, 5) „Galben-roşcat îi este părul"; ***flava*** *Minerva* (Ovidius, *Amores*, I, I, 8) „bălaia Minerva"; *placuit* ***croceis*** *Aurora* ***capillis*** (Ovidius, *Amores*, II, IV, 43) „prin cosițele-i de aur plăcu Aurora"; Ariadna: ***croceas*** *inreligata* ***comas*** (Ovidius, *Ars amandi*, I, 530) „cu auria-i coamă fluturându-i slobodă"; Minerva: ***flava comas*** (Ovidius, *Met*., VI, 118) „bălaie la plete"; Lucretia: *placet niveusque color* ***flavi****que* ***capilli*** (Ovidius, *Fasti*, II, 763) „e plăcut şi coloritul de nea al chipului ei şi păru-i galben"; *Puella […] quae* ***crine*** *vicit […]* ***aurea****que* ***nitelam*** (Martialis, V, 37, 1, 7-8) „copila […] care, cu ale ei cosițe, a întrecut […] strălucirea aurului"; ***Aurea caesaries*** *demissaque lactea cervix/ Vultibus ingenuis visa sedere magis* (Maximianus, *Elegiae*, I, 93-94) „Un păr de aur lăsat slobod şi un gât alb ca laptele par să se potrivească mai bine unor chipuri frumoase" (traduceri M. S.).

Utilizat, în ultimele exemple, cu referire la podoaba capilară feminină, epitetul *aureus*(3) aduce un spor de expresivitate în raport cu *flavus*(3), întrucât implică un grad superior de mândrețe, „un degré supérieur de beauté" (André 1949, 155), la care se adaugă ideea de strălucire, valoare, bogăţie, eleganţă – calităţi puse toate în legătură cu nobilul metal (vezi Tohăneanu 1976, 146): grăitor este, într-un asemenea context, şi faptul că adjectivul *aureus*(3) depăşeşte înţelesul său strict cromatic („auriu"), pentru a dezvolta şi sensul de „frumos, minunat" (vezi DG, *s.v.*).

---

5. Dincolo de perimetrul literaturii, părul bălai ajunge la modă în epoca imperială, ca urmare a contactului cu populațiile nordice (André 1949, 327). Având drept model podoaba capilară a sclavelor germane (Schulbaum 1930-1931, 124), acest tip de păr era obţinut cu ajutorul vopselelor ori al perucilor (André 1949, 327). O mărturie elocventă ne oferă Ovidius, care, într-una din poeziile sale, comentează efectele nefaste ale mult prea frecventelor vopsele aplicate pe scalp: *Dicebam „medicare tuos desiste capillos!"/ Tingere quam possis, iam tibi nulla coma est […]./ Nunc tibi captivos mittet Germania crines;/ Tuta triumphatae munere gentis eris* (*Amores*, I, 14, 1-2, 45-46) „Cât îţi spuneam mai demult să te laşi de văpsit mereu părul?!/ Ce mai poți astăzi văpsi? Pletele tale s-au dus […]!/ Îţi va trimite Germania-acum de la sclavii ei părul/ Şi-mpodobită vei fi dintr-un tribut de învins" (p. 29, 31).

BDD-A28938 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 23:29:40 UTC)

Părul blond, ce încadrează un chip zugrăvit în nuanțe de *candor* şi *rubor*, se conjugă cu imaginea ochilor sclipitori ai femeii adorate. De culoare închisă ori deschisă[6], ochii acesteia sunt mereu strălucitori – strălucire asociată cu lumina siderală: ***oculi clariores stellis*** *extra lunam fulgentibus* (Petronius, *Satyricon*, CXXVI) „Ochii ei străluceau mai tare decât stelele pe o noapte fără lună" (p. 152). Echivalenţa ochi – stele reprezintă, de altminteri, un *locus commūnis* în limbajul artistic, scriitorii latini valorizând în mod deosebit «les yeux brillants, synonymes de charme féminin» (Pelletier-Michaud 2007, 100):

> ***oculi****, geminae,* ***sidera*** *nostra,* ***faces*** (Propertius, II, 3, 14) „ochii-i, făclii gemene, aştri ai mei" (p. 69-71); ***Fulminat*** *illa* ***oculis*** (Propertius, IV, 8, 55) „Străfulgeră ea cu ochii" (p. 231); *Argūtos habuit –* ***radiant ut sidus ocelli*** (Ovidius, *Amores*, III, 3, 9) „Pătrunzătorii ei ochi ca doi aştri scânteie şi astăzi" (p. 62); *Tu facis hoc* ***oculi****que tui,* ***quibus ignea cedunt/ Sidera*** (Ovidius, *Heroides*, XX, 54-55) „Tu mă sileşti, ochii tăi cu lumini care-ntunecă aştrii" (p. 144); *Videt* ***igne micantes/ Sideribus similes oculos*** (Ovidius, *Met*., I, 498-499) „Îi vede/ Ochii focoşi ce luceau ca luceferi" (p. 279).

În imediata apropiere a ochilor-stele, se desenează şi sprâncenele (*supercĭlĭa*), care, potrivit canoanelor estetice ale timpului, se întind, negre şi arcuite, până la linia obrajilor, pentru ca, mai apoi, să se îmbine aproape, graţie unor retuşuri cosmetice, aplicate la nevoie (Lascu 1965, 214-215):

> ***Nigra supercilia****, frons libera, lumina nigra/ Urebant animum saepe notata meum* (Maximianus, *Elegiae*, I, 95-96) „Sprâncenele negre, fruntea luminoasă şi ochii negri pe care i-am zărit îmi puneau adesea inima pe jar" (trad. M. S.); *Arte* ***supercilii*** *confinia nuda repletis* (Ovidius, *Ars amandi*, III, 201-202) „Încondeiaţi o sprânceană când nu este bine-mplinită" (p. 211); ***supercilia*** *usque ad malarum scripturam currentia et rursus confinio luminum paene permixta* (Petronius, *Satyricon*, CXXVI) „sprâncenele i se arcuiau până la tâmple şi aproape că se uneau deasupra nasului" (p. 152).

Se adaugă apoi *oscŭlum* „gura mică" sau *lăbella* „buzişoarele"[7], al căror profil, încântător, este reliefat prin comparaţia cu formele unei capodopere statuare: *nares paululum inflexae et* ***osculum*** *quale Praxiteles habere Dianam credidit* (Petronius,

6. Vezi: *Statura hau magna, corpore aquilost […]./ Specie venusta, ore atque* ***oculis pernigris*** (Plautus, *Poenulus*, 1112-1113) „Nu prea înaltă; pielea cam oacheşă … […] Un chip plăcut, o gură…, ochi negri" (III, p. 122); *Rufamne illam virginem,/* ***Caesiam****, sparso ore, adunco naso*? (Terentius, *Heauton timorumenos*, 1061-1062) „Roşcata ceea pistruiată,/ Cu ochi ceacâri, şi gură mare şi nas sucit?" (1, p. 304); ***caesia*** *Palladium* (Lucretius, IV, 1161) „Ceea cu ochii ei verzi e chiar «Palas»" (p. 171); *Qui caput et digitos et* ***lumina nigra*** *puellae,/ Et canat ut soleant molliter ire pedes?* (Propertius, II, 12, 23-24) „Cine căpşorul şi degetul şi-ochii cei negri-ai copilei/ O să-i mai cânte şi cum mersul şi-l unduie lin?" (p. 87). Cf. şi: ***caesios oculos*** *Minervae* (Cicero, *De natura deorum*, I, 83) „ochii Minervei sunt verzui" (trad. M. S.); ***lumina nigra****/ Urebant animum saepe notata meum* (Maximianus, *Elegiae*, I, 95-96) „ochii negri pe care i-am zărit îmi puneau ades inima pe jar" (trad. M. S.). Potrivit Lydiei Pelletier-Michaud (2007, 100-101), preferința latinilor se îndreaptă către ochii negri, văzuți ca o emblemă a frumuseții feminine, în veme ce ochii deschiși la culoare sunt percepuți negativ, sub raport estetic.

7. Vezi și sintagma ***labias modicas*** „buze micuțe, subțiri", la Apuleius (*Met*., X, 22).

BDD-A28938 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 23:29:40 UTC)

Satyricon, CXXVI) „avea nările puţin desfăcute şi gura micuţă, întocmai ca a Dianei lui Praxitele" (p. 152). Înnobilată prin aluzia culturală, „guriţa mitutea" (cum ar numi-o Eminescu) în-mărmureşte artistic – în romanul lui Petronius, ca şi în operele altor autori, care enumeră acest amănunt fizionomic printre notele distinctive ale junelor frumuseţi:

> *amans complexust amantem, ubi ad labra* ***labella*** *adiungit,/ Ubi alter alterum bilingui manifesto inter se prehendunt* (Plautus, *Pseudolus*, 1259-1260) „dragul ţine draga-n braţe, când pe guriţă-i pune gura,/ Când unu-n cellalt se cufundă, cu limbile-n sărut unite" (II, p. 306); *compara labella cum* ***labellis*** (Plautus, *Asinaria*, 668) „buzişoara cu buzişoara ta atinge-mi" (II, p. 67); *et dentes inlidunt saepe* ***labellis****/ Osculaque adfigunt, quia non est pura voluptas* (Lucretius, IV, 1080-1081) „Dinţii şi-nfige şi muşcă adesea în rumene buze,/ Lungi sărutări le sfărâmă; plăcere curată-i aceasta?" (p. 168); *Roseis [...] huic* ***labellis*** *sonitus citus abiit* (Catullus, XIII, 74) „de pe rumenele-i buze pe vânt zbură cuvântul său" (p. 119); *Illic purpureis condatur lingua* ***labellis****,/ Inque modos Venerem mille figuret amor* (Ovidius, *Amores*, III, XIV, 23-24) „Pe purpuriile-ţi buze să simţi sărutarea fierbinte/ Şi să scorniţi fel şi chip jocuri de dragoste noi" (p. 80); *Tantum ne noceant teneris male rapta* ***labellis****,/ Neve queri possit dura fuisse, cave* (Ovidius, *Ars amandi*, I, 667-668) „Să te fereşti să nu-i vatămi cumva, sărutând-o, guriţa/ Şi să se plângă c-ai fost prea necioplit în purtări" (p. 180); *Quis credat? discunt etiam ridere puellae,/ Quaeritur aque illis hac quoque parte decor./ Sint modici rictus, parvaeque utrimque lacunae,/ Et summos dentes ima* ***labella*** *tegant* (Ovidius, *Ars amandi*, III, 281-284) „Cine ar crede? Femeile-nvaţă şi arta de-a râde;/ Ele, prin zâmbetul lor, farmecul încă-şi măresc./ Gura deschideţi puţin, pe obraji făcând două gropiţe,/ Buza de jos coperind parte din dinţii de sus" (p. 214); *videt* ***oscula****, quae non/ Est vidisse satis; laudat digitosque manusque/ Bracchiaque et nudos media plus parte lacertos;/ Si qua latent, meliora putat* (Ovidius, *Met*., I, 498-501) „Îi vede […] şi gura cea mică/ Nu-i e de ajuns s-o privească; braţe frumoase şi-aproape/ Goale, degete, mâini, tot ce vede îi place şi crede/ Şi mai frumos ce-i ascuns" (p. 279); *quem ad modum […] possem […]* ***labias****que* ***modicas*** *ambroseo rore purpurantes tam amplo ore tamque enormi et saxeis dentibus deformi saviari* (Apuleius, *Met*., X, 22) „cum, cu o gură aşa de largă şi enormă, ai cărei dinţi îngrozitori erau adevărate pietre, aş putea să sărut aceste buze subţiri şi purpurii, umede de o rouă cerească" (p. 174).

Trecând, aşadar, progresiv, de la delicatul colorit facial la farmecele trupeşti şi la podoaba capilară, pentru a ajunge apoi la conturul ochilor şi al gurii, pictura feminităţii în floare se împlineşte treptat, devenind o expresie, concretă şi sugestivă, a perfecţiunii fizice, care nu poate fi cuprinsă în limitele graiului omenesc: *Nulla vox est quae formam eius possit comprehendere, nam quicquid dixero minus erit* (Petronius, *Satyricon*, CXXVI) „Nici un fel de cuvinte n-ar putea reda frumuseţea ei, căci orice voi spune va fi mai prejos decât realitatea" (p. 151).

BDD-A28938 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 23:29:40 UTC)

Bibliografie

André, J. 1949. *Étude sur les termes de couleur dans la langue latine*. Paris: Librairie C. Klincksieck.

Apuleius. 2008. *Metamorfoze sau Măgarul de aur*. Traducere din limba latină şi note de I. Teodorescu. Ediţie revăzută şi întregită, cu un cuvânt înainte de Ion Acsan. Bucureşti: Editura Mondero.

Catullus. [1999]. *Carmina*. Traducere, studiu introductiv şi note de Teodor Naum. [Bucureşti]: [Editura Teora].

Călinescu, George. 1976. *Opera lui Mihai Eminescu*. 2. Bucureşti: Editura Minerva.

Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain 1995. *Dicţionar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*. volumul 3. P–Z. Bucureşti: Editura Artemis.

Eminescu, Mihai. [2001]. *Luceafărul*. Antume. Bucureşti−Chişinău: Litera Internaţional.

Ernout, Alfred, Meillet, Alfred. 2001. *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots.* Retirage de la 4e édition augmentée d'additions et de corrections par Jacques André. Paris: Klincksieck.

Gaffiot, Félix. [1934]. *Dictionnaire illustré latin-français*. Paris: Librairie Hachette.

Guţu, G. 1983. *Dicţionar latin-român*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică (DG).

Horatius. 1980. *Opera omnia*. 1. *Ode. Epode. Carmen saeculare*. Ediţie îngrijită, studiu introductiv, note şi indici: Mihai Nichita. Ediţie critică, stabilirea textului şi selecţia traducerilor din *Ode, Epode* şi *Carmen saeculare*: Traian Costa. Bucureşti: Editura Univers.

Lascu, Nicolae. 1965. *Cum trăiau romanii*. Editura Ştiinţifică.

Lewis, Charlton T., Short, Charles. 1891. *A new Latin Dictionary*. Founded on the translation of *Freund's Latin-German Lexicon*. Edited by E. A. Andrews. Revise, enlarged, and in great part rewritten by Charlton T. Lewis and Charles Short. New York: Harper & Brothers, Publishers.

Lucretius, Titus Carus. 1981. *Poemul naturii*. Traducere, prefaţă şi note de D. Murărașu. Bucureşti: Editura Minerva.

Odobescu, Alexandru. *Doamna Chiajna*. Bucureşti – Chişinău: Litera Internaţional.

Ovidius, Publius Naso. [2001]. *Opere*. [Chişinău]: [Editura Gunivas].

Pelletier-Michaud, Lydia. 2007. *Couleurs, lumière et contrastes chez les lyriques grecs et les élégiaques latins*. Mémoire présenté à la Faculté des études supérieures de l'Université Laval dans le cadre du programme de maîtrise en études anciennes pour l'obtention du grade de maître ès arts (M. A.). Département des Littératures, Faculté des Lettres, Université Laval. Quebec.

Petronius, Gaius Arbiter. 1995. *Satyricon*. Traducere, cuvânt înainte şi note de Eugen Cizek. Bucureşti: Editura Univers.

Plautus, Titus Maccius. 1970. *Teatru*. II. *Comedia măgarilor*. În românește de Nicolae Teică. Bucureşti: Editura Minerva.

Plautus, Titus Maccius. 1972. *Teatru*. III. *Cartaginezul*. În românește de Nicolae Teică. Bucureşti: Editura Minerva.

Propertius, Sextus. 1992. *Opera omnia*. Ediţie îngrijită, text stabilit, cuvânt înainte, traducere în metru original şi note de Vasile Sav. Bucureşti: Editura Univers.

Schulbaum, Sophie. 1930-1931. *La symbolique de la lumière et des couleurs chez Virgile*, in *Eos*, XXXIII, p. 117-135.

Subi, Maria. 2013. *Terminologia **candorii** în latină şi în română* (*Terminology of **Candor** in Latin and Romanian*), in *Quaestiones Romanicae.* Nr. II/ 1. Lucrările Colocviului internaţional *Comunicare şi cultură în Romania europeană* (ediţia a II-a/ 24-25 septembrie 2013), Szeged: JatePress, p. 196-204.

Subi, Maria. I. 2015. *„A marmorei candoare" în latină şi în română* (*The „Marble's Candour" in Latin and Romanian*), in *Quaestiones Romanicae*, nr. III/ 1, Lucrările Colocviului internaţional *Comunicare şi cultură în Romania europeană* (ediţia a III-a / 3-4 octombrie 2014), Szeged: JatePress „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado & Editura Universităţii de Vest din Timişoara, p. 109-124.

BDD-A28938 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 23:29:40 UTC)

Subi, Maria. II. 2015. ***Albus color*** *în latină şi în română* (***Albus color*** *in Latin and Romanian*), in AUT, Seria Ştiinţe Filologice, nr. 53, p. 91-102.

Subi, Maria. 2016. *Rubor în opera vergiliană* (*Rubor in Virgil's Work*), in AUT. Seria Ştiinţe Filologice, nr. 54, p. 51-62.

Terentius, Publius Afer. 1975. *Teatru. 1. Fata din Andros*. În româneşte de Nicolae Teică. Prefaţă de Eugen Cizek. Bucureşti: Editura Minerva.

Tibullus, Albius şi autorii Corpusului tibulian. 1988. Ediţie îngrijită, text stabilit, cuvânt înainte, traducere în metru original şi note de Vasile Sav. Bucureşti: Editura Univers.

Tohăneanu, G.I. 1976. *Dincolo de cuvânt. Studii de stilistică şi versificaţie*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, p. 141-151 (cap. *Sinonimia unor epitete cromatice în poezia lui Eminescu*).

Vergilius, Publius Maro. 1994. *Eneida*. Prefaţă şi traducere din limba latină: G.I. Tohăneanu. Note şi comentarii, glosar: Ioan Leric. Timişoara: Editura Antib.

Idem. 1997. *Bucolice. Georgice*. Prefaţă şi traducere din limba latină: G.I. Tohăneanu. Note şi comentarii, glosar: Ioan Leric. Timişoara: Editura Amarcord.

Vitruviu. 1964. *Despre arhitectură*. Editura Academiei.

Surse electronice

https://www.merriam-webster.com/dictionary

http://www.thelatinlibrary.com/

https://es.wikipedia.org/wiki/Diana_de_Versalles#/media/File:Diane_de_Versailles_Leochares_2.jpg

BDD-A28938 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 23:29:40 UTC)